

BACKBYN, HALLEN OCH NÄSBYGGBYN

Siljansnäs socken

Leksands kulturmiljöprogram

Författare

Kristoffer Ärnback

Antagen av samhällsbyggnadsutskottet 2021-05-27

LEKSANDS
KOMMUN

LÄNSSTYRELSEN
DALARNAS LÄN

**Dalarnas
museum**

BACKBYN, HALLEN OCH NÄSBYGGEBYN

Siljansnäs socken

Leksands kulturmiljöprogram

Författare

Kristoffer Ärnäck

Redaktion

Lars Jönses och Kristoffer Ärnäck

Omslag: Vy norrut från korsningen Moravägen-Smedsgattu, Backbyn.
Backbyn 94:1.

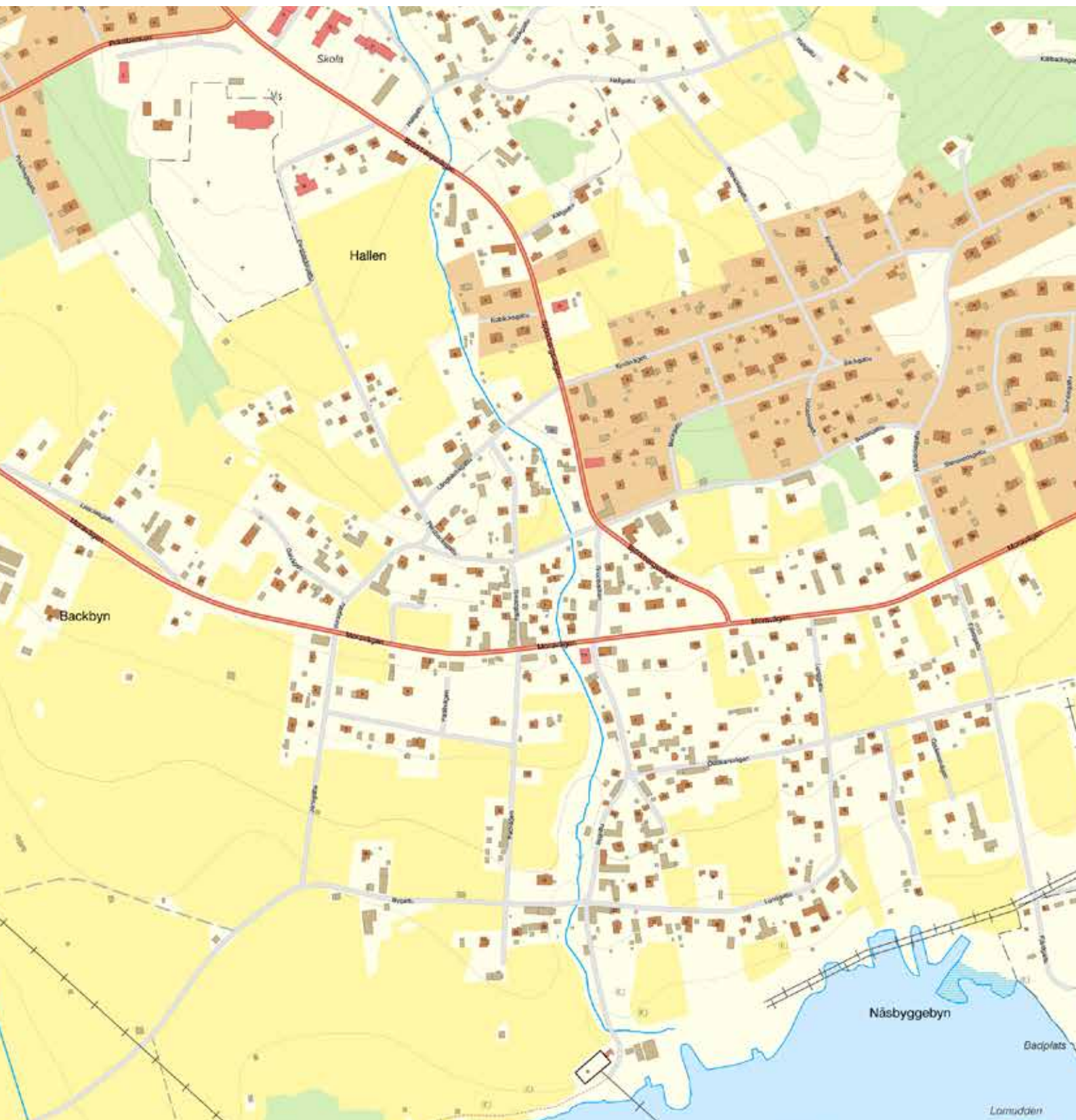
Fotografier och illustrationer: Om inget annat anges, Kristoffer Ärnäck,
Dalarnas museum. Om inget annat anges härstammar rapportens kartor
från Lantmäteriets tjänster *Historiska kartor* samt *Kartor, flygbilder och ort-*
namn. Kartorna används i rapporten under Dalarnas museums avtalsnum-
mer: ©Lantmäteriet 12014/00618

© Dalarnas museum 2021

ISSN:

Innehåll

Beskrivning	7
Historik	7
Missionshus och kapell	10
Rikt odlingslandskap med ålderdomliga timmerhus	10
Välbevarade gårdar och äldre bostadshus	10
Härbresamling i Backbyn	10
Välbevarad bykärna i Näsbyggebyn	10
Komplementbebyggelse och modernism i byarna	12
Värden	12
Var varsam med	16
Värdekarta	21
Vad är ett kulturmiljöprogram?	22

Byarna Hallen, Backbyn och Näsbyggebyn är belägna i sluttningen söder om Björken och Siljansnäs sockencentrum. I söder finns Alviken/Byrviken samt ett stort och öppet odlingslandskap med många lador.

BESKRIVNING

Söder om Siljansnäs sockencentra, i södersluttning mot Byrviken och Alviken, finns byarna Hallen, Backbyn och Näsbyggebyn. Byarna är nära sammanvuxna och bär karaktär av klungbyar. Bebyggelsen i byarna består i huvudsak av äldre gårdar som utglesats sedan 1800-talets senare hälft, samt av komplementbebyggelse från 1900-talet. Det finns ett utmärkande antal missionshus och frikyrkokapell från olika tidsperioder i de två byarna. Sydväst om byarna, längs vägen mot Almo, finns ett stort öppet odlingslandskap med äldre lador.

Byn Hallen är en klungby belägen söder om Siljansnäs sockencentra, vid foten av Hallberget. Byn som helhet har ännu inte inventerats, varför någon närmare beskrivning inte ges. Backbyn är en klungby i kuperad södersluttning som angränsar till byn Hallen i norr och Näsbyggebyn i sydväst. Öster om byn finns ett villaområde med småhus från 1900-talets senare hälft. I sydväst finns öppna jordbruksmarker. Byn innefattar omväxlande äldre gårdar och komplementbebyggelse från 1900-talet. Den bäst bevarade bebyggelsen återfinns i byns södra delar. Näsbyggebyn är belägen i det sluttande odlingslandskapet vid Byrviken och Alviken, och består av en äldre bykärna som utgår från en fyrvägs korsning med majstång. Byn fortsätter därifrån längs en fyrkantig rundgata i sydöst (Östakersvägen-Lundgattu). I anslutning till byn finns även komplementbebyggelse i form av villor uppförda under olika delar av 1900-talet. Näsbyggebyn angränsar till Moravägen i norr, mot Byrviken och Alviken i söder, samt mot Backbyn i väster. Backbyn, Hallen och Näsbyggebyn ligger i Leksands kommun och Siljansnäs socken, varav den senare bildades 1875 och innefattar ett område motsvarande före detta Näsbygge fjärding i Leksands socken. Samtidigt som socknen bildades Siljansnäs landskommun, till vilken byarna hörde fram till dess att landskommunen uppgick i Leksands kommun 1974.

Historik

Näsbyggebyns benämning och läge i landskapet antyder att byn är mycket gammal och Karl-Erik Forsslund menar att den »skall vara äldst i socknen«. Erik Olof Bergfors framhåller att platsnamnet först varit Näs och avsett hela bebyggelsen i den inre delen av Byrviken, samt att bebyggelsen då koncentrerats till det nuvarande byläget. När bebyggelsen senare expanderat till nya platser uppstod ett behov av att särskilja byn från bygdenamnet varvid den kommit att kallas Näsbyn eller Näsbyggebyn - *Näsbornas by*. I raden av åkrar nedanför byn har det påträffats flera fornyfynd, bland annat från stenåldersboplatser samt slagglämningar från primitiv järnframställning. Byn omnämns i ett dokument från 1435. På 1920-talet fanns 29 gårdar i byn. Namnen Backbyn och Hallen finns belagda i skrift från 1539. Namnet Backbyn syftar på byns läge i sluttningen mot Byrviken och Alviken. Namnet Hallen syftar på byns läge på Hallbergets sydvästra sluttning. *Hall* är en äldre benämning på sluttning.

Ett av fyra inventerade missionshus, i norra delen av Näsbyggebyn. Byggnaden är sannolikt tillkommen kring 1900-talets mitt och har för 1940- och 1950-talen tidstypiska detaljer. Byggnaden berättar tillsammans med andra missionshus om folkväckelserörelserna i Siljansnäs under 1800- och 1900-talen. Backbyn 225:1.

Äldre gård med välbevarade timmerhus och en vacker sidokammarstuga i Backbyn. Gårdstunet har sannolikt varit helt kringbyggt, för att sedan utglesas från och med 1800-talets senare del. Kvarvarande ekonomibyggnader är dock sannolikt av hög ålder, och verkar inte som på många andra gårdar ersatts av större ladugårdskomplex eller motsvarande. Backbyn 94:1.

Kringbyggd gård med flera synnerligen välbevarade äldre ekonomibyggnader i Näsbyggebyn. Näsbyggebyn 59:1.

Välbevarad äldre enkelstuga och härbre i Näsbyggebyn. Enkelstugan är ovanligt välbevarad med många fina detaljer. Näsbyggebyn 35:2.

Samling med härbren och lada invid Moravägen. Byggnaderna är av hög ålder och är mycket värdefulla. Backbyn 97:1.

Missionshus och kapell

I Hallen, Backbyn och Näsbyggebyn finns flera missionhus och kapell från olika tidsperioder. I inventeringen ingår fyra sådana byggnader från olika tidsperioder centrerade kring Björkbergsvägen. Byggnaderna varierar i utformning och innefattar allt från det sena 1800-talets spetsbågiga fönster och lövsågade detaljer i Hallen, till mer lågmälda faluröda 1900-talsexempel vid Björkbergsvägen till ett ljust putsat funktionalistiskt missionshus med oljade ekdörrar i korsningen mellan Gropvägen-Bygattu och Moravägen.

Rikt odlingslandskap med ålderdomliga timmerhus

Sydväst om byarna utbreder sig ett rikt öppet odlingslandskap med många äldre lador, varav flera i timmer och av mycket hög ålder. Även i byarna finns avsnitt av öppen och jordbruksmark. I Näsbyggebyn omgärdar gårdarna längs den fyrkantiga rundgatan ett större område med öppen jordbruksmark inuti byn. Det finns även avsnitt med öppen jordbruksmark i Backbyn och mellan Backbyn och Hallen. Odlingslandskapet som tar vid väster om Näsbyggebyn slutar vid en skogsridå bakom vilken odlingslandskapen kring Almo tar vid.

Välbevarade gårdar och äldre bostadshus

Även om Hallen och Backbyn genomgått stora förändringar från och med 1800-talets slut, bland annat genom tillkommen villabebyggelse och upplösta gårdsformer, finns här ett antal välbevarade äldre gårdar med tillhörande äldre bostadshus. På fastigheterna Backbyn 94:1 och Backbyn 199:4 finns exempelvis två välbevarade gårdar med sen 1800-talskaraktär. Båda dessa gårdar är delvis kringbyggda, med längor av ekonomibyggnader bildar en karaktäristisk slutenhet mot Smedgattu och Moravägen. I Hallen finns en välbevarad kringbyggd gård på fastigheten Hallen 108:1. En bit söderut, längs Björkbergsvägen, återfinns en synnerligen välbevarad sidokammarstuga på Hallen 39:1.

Härbressamling i Backbyn

I korsningen Moravägen-Padvägen, på fastigheterna Backbyn 94:3 och 49:1, finns en samling med två gavelhärbren, ett långsideshärbre och en lada. Ansamlingen av härbren liknar delvis den som finns vid bytorgen i Almo men är mer avsides placerad. Byggnaderna är uppförda i timmer och rödfärgade, och har sannolikt tillhört gårdar i Backbyn.

Välbevarad bykärna i Näsbyggebyn

I Näsbyggebyn är den äldre bykärnan, runt om majstångsplatsen, fortfarande relativt välbevarad. Här finns flera äldre gårdar med delvis bevarad kringbyggd karaktär. Det finns även enstaka äldre parstugor och enkelstugor, med särskilt välbevarade exempel på fastigheterna Näsbyggebyn 123:2 och Näsbyggebyn 35:2. Ett utmärkande karaktärsdrag är de många längor med äldre ekonomibyggnader som är placerade mot bygatan, vilket skapar slutna bygaturum. Det är inte ovanligt att gårdstunen i övrigt utglesats på en eller flera sidor, samt att äldre ekonomibyggnader ersatts av större ladugårdar mot 1800-talets slut

Bostadshus sannolikt uppfört under 1900-talet. Byggnadens form och detaljer är tidstypiska för 1930- och 1940-talen, men byggnaden har anpassats till bymiljön genom färgsättning och proportioner. Näsbyggebyn 38:2.

Modernistisk timmervilla i bakgrunden och byggnad från samma tidsperiod med timmerpanel i förgrunden. I södra Backbyn finns en samling med liknande byggnader som är typiska för Leksand och Siljansnäs. Backbyn 57:3 och Backbyn 57:5.

eller under 1900-talet. I direkt anslutning till den äldre bykärnan finns tre områden med öppen tomt- och jordbruksmark som agerar som buffertzonen mot 1900-talets komplementbebyggelse. Bebyggelsen i den äldre bykärnan är företrädesvis i trä med rödfärgad eller naturligt grånad fasad.

Modernism i byarna

I Backbyn och Hallen, samt till viss del även i Näsbyggebyns bykärna finns tydliga spår av 1900-talets förändrings- och moderniseringsvågor. Det finns bland annat flera hus som uppförts på nya tomter, eller som har ersatt äldre bostadshus. 1900-talsbebyggelsen är ofta utformad i en stil som är typisk för det årtionde då husen uppfördes beträffande formspråk och detaljutformning, men med sadeltak och faluröd locklistpanel. Flera av de äldre bostadshus som sparats har moderniserats med exempelvis nya vitmålade ospröjsade tvåluftsfönster, nya dörrar och nya entrepartier kring 1900-talets mitt. Det finns även ett antal byggnader av mer avvikande karaktär, exempelvis med tegel- eller pustfasad. Vid korsningen mellan Moravägen och Gropvägen-Bygattu finns utmärkande spritputsad byggnad som tidigare varit affär. I närheten finns även ett par ljust pustade småhus som är tidstypiska för 1930- eller 1940-talen. I södra delen av Backbyn finns flera timmervillor som bär tydlig modernistisk karaktär men med timmerstomme. Byggnadstypen var vanlig i Siljansnäs och Leksand från och med 1950-talet. Många av dessa timmervillor tillverkades lokalt i Siljansnäs.

VÄRDEN

SLUTTNINGSLÄGE
SLINGGRANDE BYGATOR
KLUNGBYKARAKTÄR

Backbyn och Näsbyggebyn är nära sammanvuxna, och båda byarna präglas av en klungbykaraktär med tätt placerade gårdar, många rödfärgade byggnader och slingrande bygator som sammanstrålar i bytorget med majstångsplatser. Detta är värdefullt eftersom karaktären är miljöskapande och typisk för Leksand och Övre Dalarna. Området kring bytorget i Näsbyggebyn är särskilt värdefullt eftersom det innefattar flera gårdar med ålderdomlig kringbyggd karaktär och flera äldre byggnader.

DE ÖPPNA ODLINGS-
LANDSKAPEN MED TIMMER-
HUS AV HÖG ÅLDER
NATURLIGT GRÅNADE HUS

Det stora och öppna odlingslandskapet som breder ut sig väster om byarna, i riktning mot Almo-Alvik, har varit en viktig historisk förutsättning för byarnas uppkomst och utveckling och är därför mycket värdefullt. Särskilt värdefulla är de ålderdomliga timmerlador som fortfarande finns placerade ute bland åkrarna. Dessa byggnader är mycket viktiga för landskapsbildningen och kan bidra med förståelse för hur landskapet nyttjats historiskt inom jordbruket. Många av byggnaderna är uppförda i timmer och är av ansevärd ålder. De timmerbyggnader som finns i odlingslandskapet är ofta naturligt grånade, vilket ger en ålderdomlig karaktär som är värdefull.

Landskapet väster och söder om byarna är stort och öppet, med många ålderdomliga timmerbyggnader.

Byarna är belägna i ett kuperat odlingslandskap med söderläge. Här finns många slingrande bygator som leder uppåt förbi gårdar på höjderna. Vy över äldre kompletbyggnader i Backbyn. Backbyn 74:2.

Kringbyggd gård där de äldsta timmerhusen utbyts mot större sammanhållna längor, sannolikt efter 1800-talets slut. Denna typ av ekonomibyggnader är viktiga för byarnas karaktär och bidrar med karaktäristisk slutenhet. Näsbyggebyn 58:2.

LÅG, TÄT OCH FALURÖD
BEBYGGELSE
SADELTAK MED TEGEL-
TÄCKNING
VITA DETALJER

Även om de äldre husen i Leksand är unika och i sina detaljer bär många olikheter som gör varje gård speciell, finns flera gemensamma nämnare som starkt påverkar bebyggelsens karaktär. Ofta framträder bebyggelsen som ett gytter av tätt placerade röda hus med likartad storlek och form. Det är denna karaktär som kanske starkast kännetecknar byarna, och de aspekter av bebyggelsen som bidrar till denna karaktär är därför särskilt värdefulla. Nästan alla hus i de äldre byklungorna är låga - sällan högre än två hela våningar. Många byggnader har dessutom en långsmal form eller bildar tillsammans långsmala längor som ingår i olika kringbyggda former. De flesta byggnaderna har också sadeltak med tegeltäckning. Att de flesta husen är färgade med faluröd färg eller omålade i trä är också mycket viktigt för byarnas generella karaktär. Den faluröda färgen har dessutom historisk betydelse, då den präglar byarna i Övre Dalarna och Leksand sedan åtminstone 1800-talets senare hälft. Beträffande vita detaljer i form av exempelvis fönster, fönsterfoder, vindskivor och knutbrädor är detta värdefullt där det förekommer, eftersom även detta är en påtaglig beståndsdel i byns karaktär.

KRINGBYGGDA GÅRDAR
UTGLESADE GÅRDAR
STORA JORDBRUKSBYGGNADER
SLUTNA GATURUM

I Hallen, Backbyn och Näsbyggebyn finns fortfarande flera gårdar som är kringbyggda längs två eller tre sidor, vilket är värdefullt eftersom den kringbyggda karaktären är typisk för Siljansnäs och Övre Dalarna. Gårdar som är kringbyggda bidrar dessutom till byarnas slutna och tätt bebyggda karaktär, som är miljöskapande och trivsamt. De flesta av de äldre gårdarna i byarna var sannolikt helt kringbyggda fram tills 1800-talets slut. Därefter har de flesta gårdarna utglesats på en eller flera sidor, och på vissa gårdar har äldre timrade ekonomibyggnader ersatts av större ladugårdskomplex med tegeldel. Så som gårdarna ser ut idag återspeglar de därför även hur industrialismen, nya jordbruksrön och förändrade sociala mönster påverkade byarna och gårdarna från och med 1800-talets slut. Berättelser om dessa förändringar kan förklara varför byarna ser ut som de gör idag och detaljer och strukturer som återspeglar detta är därför värdefulla.

VÄLBEVARADE ÄLDRE
BOSTADSHUS
PARSTUGOR OCH
ENKELSTUGOR
SIDOKAMMARSTUGOR

På vissa gårdar i byarna finns välbevarade äldre bostadshus och ekonomibyggnader i timmer. Dessa byggnader värdefulla eftersom de kan bidra med berättelser om livet i det äldre bondesamhället. De äldre husen är dessutom en viktig beståndsdel i vad som gör byarna till speciella och trivsamma livsmiljöer. Här syns det att människor levt under mycket lång tid. Husen är dessutom byggda i en lokal tradition som utvecklats och använts under flera hundra år, fram tills industrialismens intåg, mot 1800-talets slut och kring sekelskiftet år 1900. Särskilt framträdande exempel på ålderdomliga ekonomibyggnader finns bland annat i form av de härbren som finns i korsningen Padvägen-Moravägen, ett medeltida långsideshärbre på fastigheten Näsbyggebyn 123:2 och de byggnader som omgärdar gårdstunet på fastigheten Näsbyggebyn 59:1.

MISSIONSHUS OCH KAPELL
RÖDFÄRG OCH PUTSFUNKIS
FOLKVÄCKELSERÖRELSERNA

De missionshus och kapell som beskrivs ovan kan berätta om 1800- och 1900-talets folkväckelserörelser och den betydelse dessa har haft i Siljansnäs. De byggnader som ingår i inventeringen är därför värdefulla, även om vissa av

Mycket välbevarad parstuga i Hallen. Byggnaden har bland annat en äldre panel som är värdefull, och äldre krysspröjsade fönster på övervåningen, vilket idag är ovanligt. Hallen 39:1.

Ålderdomliga timmerhus som sluter sig mot bygatan i Näsbyggebyn. Näsbyggebyn 123:2.

Missionshus i Hallen med vackra välbevarade äldre fönster och röd panel. Byggnaden har dock förändrats genom exempelvis takbyte. Hallen 75:1.

byggnaderna inte längre nyttjas som gudstjänstlokaler. Flera av byggnaderna är också uppförda med en hög utformningsmässig och materialmässig kvalitet, och med detaljer i form av exempelvis dörrar, fönster, entrépartier och skyltar som är värdefulla.

KOMPLEMENTBEBYGGELSE
RÖDFÄRG OCH MODERNISM
HÖGKVALITATIVA DETALJER
MODERNISTISKA TIMMERHUS

Ursprungliga detaljer och material på de hus som uppfördes under 1900-talet fram tills 1965 är ofta av hög materialmässig och utformningsmässig kvalitet och är därför värdefulla. Husen kan dessutom berätta om hur byarna förändrades under 1900-talet, och hur den modernistiska byggnadskonsten omarbetades och anpassades efter lokala förhållanden. Även de modernistiska timmervillor som finns i södra delen av Backbyn är värdefulla, eftersom de är vanliga i Leksand, och utgör ett exempel på hur 1900-talets byggnadskonst kunde anpassas till de äldre bymiljöerna genom exempelvis färgsättning och materialval. Byggnaderna har ofta kvalitativa detaljer i exempelvis koppar och antikglas, vilket förstärker den positiva helhetsupplevelsen av husen.

Var varsam med

- Klungbykaraktären i Backbyn och Näsbyggebyn.
- Det öppna odlingslandskapet väster om byarna.
- Byggnader som bidrar till kringbyggda gårdstun. Oavsett ålder bör sådana byggnader inte rivas eller flyttas. Byggnader som är placerade med fasader mot en bygata bör hanteras särskilt varsamt, eftersom sådana byggnader påverkar hela byns karaktär.
- De ålderdomliga grånade timmerhusen som är placerade i odlingslandskapet väster om byarna. Undvik att måla grånade timmerhus eftersom de då mister sin karaktär.
- Samtliga knuttimrade ekonomibyggnader uppförda innan 1930. Äldre knuttimrade ekonomibyggnader är en omistlig beståndsdel i byarnas karaktär och bör inte flyttas, rivas eller väsentligen förändras. Särskilt värdefulla är bland annat de härbren som finns i korsningen Padvägen-Moravägen, ett medeltida långsideshärbre på fastigheten Näsbyggebyn 123:2 och de byggnader som omgärdar gårdstunet på fastigheten Näsbyggebyn 59:1.
- Välbevarade enkelstugor, sidokammarstugor och parstugor på fastigheterna Näsbyggebyn 58:2, Näsbyggebyn 123:2, Näsbyggebyn 35:2, Näsbyggebyn 55:4, Backbyn 94:1, Backbyn 199:4 och Hallen 39:1. Värdebärande egenskaper är byggnadernas långsmala form med sadeltak, befintlig färgsättning – omålade eller rödfärgade, ibland med vita detaljer, blottade timmerstommar, befintliga träpaneler, befintliga träfönster samt enkla vitmålade fönsterfoder, profilerade fönsteröverstycken där de förekommer, dekorativa gavelfönster där

Odlingslandskapen söder och väster om byarna, i riktning mot Almo. Odlingsmarken är stor och öppen, och pryds av ofärgade timmerhus av hög ålder. De flesta timmerhusen har sannolikt använts som ängslador.

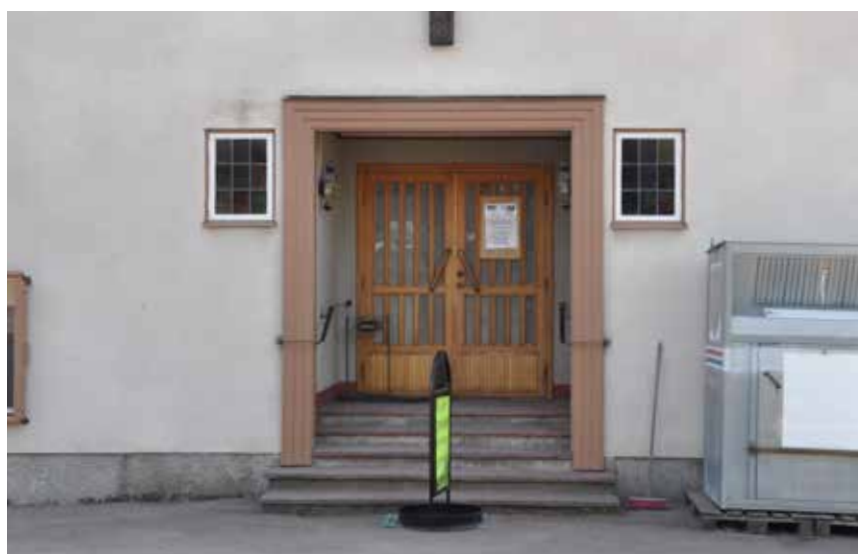
de förekommer, befintliga dörrar och farstukvistar, lövsågade eller profilsågade detaljer på farstukvistar där de förekommer, dekorerade taksparrar där de förekommer, befintliga en- och tvåkupiga tegeltak och tegelskorstenar, grundmurar med synlig natursten.

- Kvarvarande ursprungliga träfönster, trädörrar, belysningsarmaturer, taktegel, locklistpaneler, smidesräcken och farstukvistar på hus uppförda under 1900-talet som komplementbebyggelse i byarna.
- De modernistiska timmervillorna på fastigheterna Backbyn 57:3, Backbyn 141:3, Backbyn 141:4 och Näsbyggebyn 29:2. De blottade timmerstommarna som är rödfärgade, oljade eller ofärgade är värdebärande detaljer. Även detaljer som dörrar och fönster i ofärgat eller brunbetsat trä, koppardetaljer och antikglas är viktiga.
- Den befintliga utformningen på de fyra missionshus och kapell som ingår i inventeringen. Värdebärande egenskaper är byggnadernas befintliga färgsättning, träfönster, trädörrar, entrépartier samt befintliga skyltar och kors på fasaderna. Även byggnadernas befintliga fasader och fasadmaterial, rödfärgade träpaneler på tre nordligast belägna byggnaderna samt ljusgrå slätputs på den sydligast belägna.
- Den sammanhållna byggnadshöjden om högst två hela våningar.
- Att byggnaderna har en långsmal form, eller bildar långsmala enheter som tillsammans bildar kringbyggdhet.
- Att byarna är tätt bebyggda, och att husen står tätt intill varandra.
- Tegel som takmaterial, i synnerhet befintliga enkupiga och tvåkupiga tegeltak.
- Den enhetligt förekommande ofärgade eller faluröda färgen. Avstå från att rödmåla naturligt grånade timmerhus. Dessa byggnader har en egen karaktär som i sig är värdefull, och som samspelar väl med sin omgivning även utan rödfärg.
- Vitmålade detaljer så som fönster, fönsterfoder, fönsteröverstycken, knutbrädor och vindskivor där de redan förekommer. Undvik att måla andra detaljer än fönster och fönsterfoder vita på ekonomibyggnader, eftersom detta ej förekommit i någon större utsträckning historiskt.

Kringbyggd gård i Hallen, med välbevarade äldre timmerhus och härbren som sannolikt är kvar på ursprunglig plats utanför gården. Hallen 108:1.

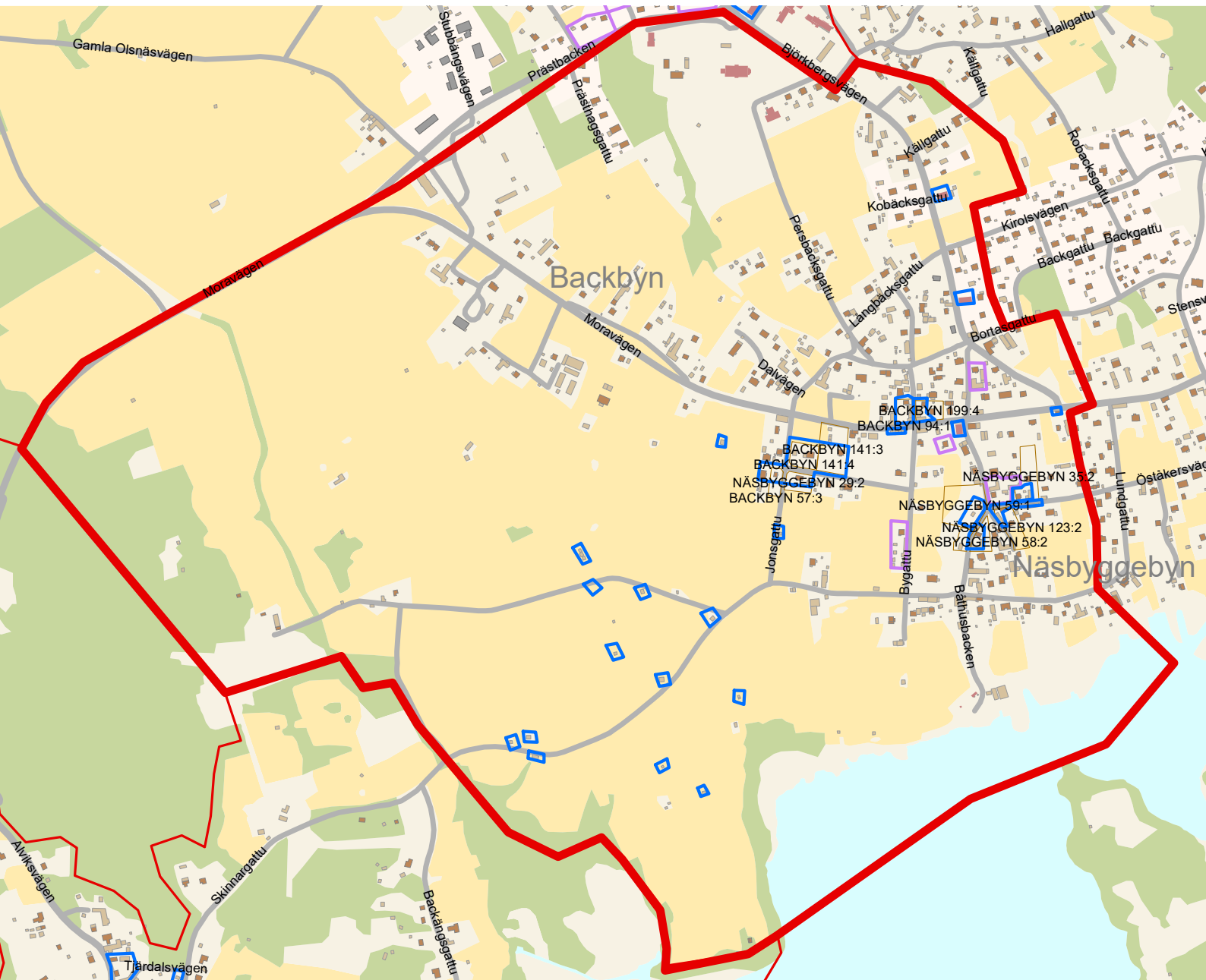
Välbevarad enkelstuga i två våningar i Näsbyggebyn. Byggnaden har en gammal kilsågad locklistpanel av mycket hög kvalitet, men har också genomgått ett fönsterbyte kring 1900-talets mitt. Näsbyggebyn 58:2.

Högkvalitativa materialval och utformning på entrépartiet till missionshuset i Näsbyggebyn, nuvarande Loppis Källan. Den putsade fasaden och den svagt terrafärgade omfattningen på dörrpartiet tillsammans med trappstegen i älvdalssandsten, smidesräckena, belysningsarmaturerna, portarna i ek och de blyspröjsade fönstren med antikglas är värdebärande. Backbyn 225:1.

Exempel på ett mycket ålderdomligt långsideshärbre som kan berätta om timmerhuskulturen i äldre tider och därför bedöms ha särskilt kulturvärde. Byggnaden uppfördes 1357. Näsbyggebyn 123:2.

Värdekartan redovisar en klassificering av miljöer och bebyggelse enligt följande: **Röda områden** markerar större landskapsavsnitt och bebyggelseområden med kulturvärden eller mycket höga kulturvärden. Värdebärande egenskaper inom dessa områden kan exempelvis vara byggnaders färgsättning, skala och form, sammanhållen byggnadshöjd eller jordbrukslandskapet öppna och hävdade karaktär.

Lila områden markerar gårdar, byggnader, odlings- eller betesmark och bebyggelseområden som bedöms ha kulturvärden.

Blå områden markerar gårdar, byggnader, odlings- eller betesmark och bebyggelseområden som bedöms ha särskilt kulturvärde.

Vad är ett kulturmiljöprogram?

Ett kulturmiljöprogram är ett kunskapsunderlag framtaget för att tydliggöra kulturmiljöns egenskaper och karaktäristik, utan att dessa vägts mot andra intressen. När kommunen fattar beslut i detaljplaner och bygglov ska en avvägning göras mellan olika allmänna intressen, exempelvis kulturmiljöer eller naturvård, och enskilda intressen, som behovet av en större bostad eller en grannes önskan om utsikt. Det här beskrivs i Plan- och bygglagens (2010:900) andra kapitel. Genom att i förväg ta ställning till vilka områden som har särskilda värden och vad det är som gör området värdefullt förenklas kulturmiljöfrågan i den dagliga handläggningen, men beslutet om vad som är lämpligt att göra på en viss byggnad eller i ett visst område sker i det enskilda plan- eller bygglovärendet.

Ett kulturmiljöprogram kan innehålla beskrivningar av de kulturhistoriska värden som finns hos en byggnad eller en plats. Ett kulturmiljöprogram kan också beskriva miljöns historia, utveckling, nyttjande genom tiden och vilka delar och karaktärsdrag som finns kvar i området idag.

Avsikten är inte att kulturmiljöprogrammet ska vara en ”våt filt” över bebyggelsen, utan snarare att det ska vara ett verktyg för hur kommunen och fastighetsägare ska kunna använda, utveckla och tillvarata kulturmiljön för att skapa en attraktiv kommun och livsmiljö.

Kulturvärden

En kulturmiljö är sammansatt av en mängd egenskaper. En egenskap kan exempelvis vara en byggnads material, byggnadshöjd, fönstersättning, färg eller namn.

En egenskap är aldrig automatiskt värdefull. Ett värde tillskrivs alltid en miljö av olika människor i vår samtid. Personer med olika kompetenser och intressen tillskriver miljöer olika typer av värden. En byggnadsantikvarie kan bedöma att en miljö är särskilt värdefull eftersom den kan utgöra ett slags fysiskt källmaterial som berättar om det förflutna. Samhället kan använda sådana miljöer för att förmedla och konkretisera berättelser om vår historia och på så vis ge människor bättre möjligheter att förstå sin samtid. En arkitekt kan bedöma att en miljö är särskilt värdefull eftersom dess olika arkitektoniska parametrar skapar en vacker och trivsamt livsmiljö. En person kan också bedöma att en plats är värdefull eftersom hen har många minnen kopplade till den.

Det är väldigt viktigt att tydliggöra varför en egenskap tillskrivits ett värde och av vem. Då blir det möjligt att senare följa upp på väderingen och förstå varför den är gjord.

Vad och hur har vi bedömt?

I detta kulturmiljöprogram bedöms kulturhistoriska och estetiska värden, samt delvis även sociala värden. Begreppen förklaras i sitt sammanhang nedan. Alla värderingar är skrivna och utförda av byggnadsantikvarier vid Dalarnas museum. Begreppet kulturvärde används för att beskriva den sammantagna bedömningen mellan dessa tre värdeaspekter.

Kulturhistoriska värden

Miljöer, platser och byggnader med kulturhistoriska värden bär på berättelser om det förflutna som av olika anledningar bedöms vara viktiga för vår samtid – eller att bevara för framtiden. I arbetet med Leksands kulturmiljöunderlag har berättelserna om det äldre bondesamhället, timmerhuskulturen, turismen i Leksand och industrisamhället bedömts som särskilt viktiga. De värderingar som finns listade i rapporterna och på hemsidan utgår ifrån bedömningar om hur olika platser, miljöer eller byggnader återspeglar olika aspekter av dessa berättelser. På platser där andra intressanta berättelser tydligt framträder har även dessa medtagits i bedömningen av byns olika värden. Det kan exempelvis beröra anknytningar till välkända historiska personer eller lokala traditioner som är särskilt viktiga för en specifik by. I Leksands-Noret återspeglas delvis andra berättelser än i byarna, varför bedömningsgrunderna där skiljer sig från byarna. Miljöer och byggnader som inte förändrats nämnvärt under de senaste 40-50 åren värderats generellt högt i detta kulturmiljöprogram. Detta beror på att ovannämnda berättelser mer tydligt kan utläsas ur de miljöer som inte nämnvärt förändrats under senare tid.

Ålderdomliga timmerhus längs bygatan i Näsbyggebyn. Till höger på bilden syns en tröskloge och ett stall med portluder. Timmerhusen kan berätta om timmerhuskulturen och bondesamhället i Siljansnäs och bedöms därför ha särskilt kulturvärde. Näsbyggebyn 59:1.

Estetiska värden

Miljöer, platser och byggnader med estetiska värden bedöms ha stora utseendemässiga och upplevelsemässiga kvaliteter idag. Det kan röra sig om byggnader som är uppförda med stor hantverksmässig skicklighet och högkvalitativa material, landskapsrum där bebyggelsen och landskapet tillsammans bildar trivsamhet eller miljöer som är synbart gamla och bär många spår av tidens tand. Bedömningen av estetiska värden har utförts av Dalarnas museums byggnadsantikvarier och har i första hand gått ut på att fånga upp och värdesätta landskapets och byarnas unika karaktär beträffande färgsättning, volymer, former och placering i landskapet. Landskapets karaktär berättar oftast en viktig berättelse och har därför kulturhistoriska likväl som estetiska värden. Den värderingstext som i rapporter och bykaraktäriseringar benämns Låg, tät, faluröd eller ofärgad bebyggelse är den enda som helt och hållet utgått ifrån en estetisk bedömning av byarna.

Sociala värden

Miljöer, platser och byggnader som väcker känslor och är betydelsefulla för grupper eller enskilda personer har sociala värden. I detta kulturmiljöprogram har sociala värden endast undersökts översiktligt genom ett inledande församråd där allmänheten fått möjligheten att lämna in förslag till miljöer att ta med i kulturmiljöprogrammet. Vi har i största möjliga mån bejakat dessa förslag i inventeringsarbetet, och tagit med miljöer som framträtt i församrådet när vi besökt aktuella byar och platser i inventeringsarbetet.

Biologiskt kulturarv

Enkelt uttryckt är biologiskt kulturarv natur som berättar om kultur. Allt från enskilda träd till hela landskap kan berätta historien om den mänskliga närvaron. Eftersom berättelserna förmedlas av något levande ligger det i sakens natur att det biologiska kulturarvet befinner sig i ständig förändring- det kan vara kortlivat men kan också fortleva i århundraden.

Biologiskt kulturarv är resultatet av människans möte med det levande i naturen. Genom att förstå detta möte kan vi förklara det vi ser i landskapet och visa vad som behövs för att ta vara på olika värden i landskapet.

Det biologiska kulturarvet kan handla om enskilda träd och buskar som formats av människan, som träd som planterats i en allé eller hamlats för att lövet ska kunna användas som foder till djuren. Det kan även vara större landskap, som fåbodvallen med hackslog, med den omgivande skogen som brukats för bete och där vallkullorna gjort ristningar i träden där de rastat. Det kan även vara det brukade landskapet runt och inne i byn, med ängs- och åkermarker.

Fastighetsbeteckningar och GDPR

I kulturmiljöprogrammet anges fastighetsbeteckningar för att visa på var det finns värden, i exempelvis en miljö eller byggnad. Fastighetsbeteckningar kan anses vara personuppgifter.

För att behandla personuppgifter i kommunens verksamhet måste data-skyddsförordningen (GDPR) följas vilket betyder att det ska finnas stöd i en av de rättsliga grunder som återfinns i GDPR. För att använda fastighetsbeteckningar i kulturmiljöprogrammet hänvisas till GDPR:s artikel 6.1.e, att behandlingen är nödvändig för att utföra en uppgift av allmänt intresse eller som ett led i kommunens myndighetsutövning. Uppgifter av allmänt intresse enligt artikel 6.1.e. ska exempelvis ha stöd i lag eller annan förordning. Obligatoriska uppgifter som ålagts kommuner att utföra, exempelvis bygglovgivning, översiktsplanering och detaljplanering enligt plan- och bygglagen, är av allmänt intresse. För att kunna ta väl avvägda beslut i bygglov och detaljplanering men även för att allmänheten ska kunna följa plan- och bygglagen även i de fall det inte krävs myndighetsutövning (exempelvis bygglov), behövs bra kunskapsunderlag kring kulturmiljöns värden och var de återfinns, geografiskt. Relevanta lagrum återfinns i plan- och bygglagen:

- 2 kap 3 § om att planläggning ska göras med hänsyn till de kulturhistoriska värdena,
- 2 kap 6 § om att planläggning, bygglovgivning och även vid åtgärder som inte kräver lov, ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till bl.a. kulturvärdena på platsen,
- 4 kap 16 § om reglering av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i detaljplan,
- 8 kap 13 § om förbud mot förvanskning av en byggnad som är särskilt värdefull,
- 8 kap 14 § om att underhåll ska göras varsamt så att byggnadsverkets kulturhistoriska värde bevaras och
- 8 kap 17 § om att ändring och flyttning av byggnad ska göras varsamt så att dess kulturhistoriska värden tas tillvara.

För att enkelt och exakt ange läge är det mest lämpligt att använda fastighetsbeteckningar, som sällan ändras och när de ändras så kan deras historiska utsträckning spåras i Lantmäteriets förrättningsakt.

LEKSANDS
KOMMUN

LÄNSSTYRELSEN
DALARNAS LÄN

 Dalarnas
museum